

Miks on oluline, et Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik kaitseks end riigi eest

Eestis on kirik – mis tahes kirik – riigist lahutatud. Põhiseaduse paragrahv 40 tagab selle: „Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikusse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust”.

Kiriku ja riigi lahusus on omamoodi ühiskondlik kokkulepe, mis toimib mõlemas suunas. Kirikud ei sekku poliitikasse. Ja poliitikut ei sekku kiriku asjadesse. Vene keeles on hea väljend, just kirikliku päritoluga: „See ei ole minu piiskopkond“. Nii et, andestage ebamugavat sõnamängu, kirik ei ole riigi piiskopkond, nagu ka riik ei ole kiriku piiskopkond. Kirik näib seda mõistvat. Aga riik paraku mitte alati.

Mingid kokkupuutepunktid loomulikult on. Üks neist on juriidiline. Formaalselt on kirikud juriidilised isikud, nad alluvad ilmalikele seadustele, kannavad vajadusel kriminaal- ja haldusvastutust jne.

Aga kui rääkida usust, kanoonilisest alluvusest ja muudest religioonisestest, kirikusistest asjadest, siis tegutseb kirik sfääris, mida Eesti kui demokraatlik riik on teadlikult keeldunud kontrollima: see on inimese vaimne maailm. Just seesama „südametunnistusevabadus“ põhiseadusest. Kui inimene usub Jumalasse, kõigeväelisesse Isasse, ja Jeesusesse Kristusesse, tema ainsasse Pojasse, ja edasi kristliku usutunnistuse järgi, on riik kohustatud kõrvale jääma. See ei ole tema asi.

Minu arvates on see põhimõte väga oluline, sest see ei kehti ainult kiriku kohta, jutt käib kõigist veendumustest – muidugi seni, kuni need veendumused ei väljendu tegevustes, mis rikuvad ilmalikke seadusi. Inimene võib uskuda Jumalat, tulnukaid, lamedat maad, lendavat makaronimonstrumit, vandenõuteooriaid. Jah, kõik need positsioonid pole võrdväärsed. Mõned vandenõuteooriad on minu jaoks hullumeelsusega piirnevad. Kuid leidub ka sõjakaid ateiste, kes ütlevad, et kõik usklikud on hullud. Kuid riigil ei ole õigust – ja ta ei saa seda füüsiliselt teha – meie pähe tungida ja üritada seal midagi muuta. Samamoodi ei ole riigil õigust – kuid siin ta võib teha seda füüsiliselt ja juriidiliselt – piirata meie õigusi, kui talle millegipärast ei meeldi see, mida me usume.

Sel teemal on teine põhiseaduse paragrahv, 41: „Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma. Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist. Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele”.

Miks lugu MPEÕKi vastu suunatud rünnakutega mind nii tugevalt riivas? Sest minu jaoks seisab see lugu ühel joonel teiste lugudega sellest, kuidas Eesti võimud – või õigemini mõned erakonnad, kui nad võimule tulevad – üritavad aeg-ajalt kontrollida seda, mida eesti keeles meelsuseks kutsutakse. Just neid samu veendumusi.

Avalikus diskursuses – poliitikute avaldustes, meedias – on see nii tavaline, et me oleme sellega juba ammu harjunud. Ja siin on silmatorkav kontrast Vana Euroopa riikidega, kus samuti räägitakse väärtustest, kuid neid väärtusi mõistetakse hoopis teisiti. Võib-olla on põhjus selles, et Eestis – erinevalt Vana Euroopa riikidest ja USAst – ei ole kunagi võideldud kodanikuõiguste eest puhtal kujul. See oli rahvavabastusvõitlus, võitlus oma rahvusriigi eest, aga mitte kodanikuõiguste eest nende klassikalises mõttes – kõigi ja igapähe jaoks.

Seetõttu on meil arvates väga moonutatud demokraatlik koordinaadisüsteem. Murdejoon jookseb mitte läbi diskrimineerimise – kus see on või ei ole –, vaid läbi rahvuse, keele, passi. See muudab kohe kogu pilti. Avalikus diskursuses avaldub see, nagu öeldakse, täies hiilguses. Me kuuleme kogu aeg eestimeelsusest ja venemeelsusest. Sõnaraamatu järgi viitavad need sõnad Eesti ja Venemaa rahvuslikele huvidele – aga kuna riikide all mõistetakse ka rahvuslikke kogukondi, siis saame binaarse maailmapildi, kus rahvus on lõppkokkuvõttes võrdsustatud väärtuste süsteemiga, st rahvus määrab otseselt kõlblust. Seda ei ole seadustes. Aga praktikas mõtlevad väga paljud inimesed nii.

Asi ei ole selles, et Prantsusmaal ja Saksamaal riiklikest huvidest ei räägita. Muidugi räägitakse. Aga mitte kunagi niimoodi. Nagu me teame, on seal ka kodakondsusega asjad teisiti ja mis kõige tähtsam, kõik tunnetavad selgelt, et riigi huvid ei saa üldjuhul õigustada kodanikuõiguste – sealhulgas usuvabaduse õiguse – rikkumist.

Enne MPEÕKi ründamist ja mõnda muud siseminister Lauri Läänemetsa algatust sündis kogu see retoorika enamasti avalikus diskursuses – ja suri seal ka vaikselt ära. Isegi kodakondsuse valdkonnas, mis oli algselt tugevalt politiseeritud, on veelahkmejooneks eesti keele oskus, mitte veendumused. Pealegi on aja jooksul kohalike venelaste – kõigi või osa neist – nimetamine „viiendaks kolonniks“ muutunud marginaliseerunud poliitikute pärusmaaks. Või nii ma naiivselt arvasin.

Ja siis tuli lavale siseminister Lauri Läänemetsa juht ja otsustas sekkuda juriidiliselt, ilmalike seaduste tasandil, Eesti suurima konfessiooni kanoonilisse enesemääratlusse. Ja ta hüppas vette kohta tundmata. See toob meelde veel elevandi portselanipoes ja muid ütlushiite inimeste kohta, kes ei tea, mida nad teevad.

Miks siseminister Lauri Läänemetsa üldse ründas? Kui me jätame kõrvale poliitilised punktid – ma arvan, et ilma nendeta läbi ei saadud –, kuid kui me jätame need kõrvale ja vaatame nii-öelda toimuvat filosoofiat, siis näeme väga ebasüüdsat pilti.

Kirikut tajutakse sõna otseses mõttes kui armeed, mille ülem – patriarch Kirill – on valmis, otsustades tema Venemaa poolt Ukrainasse sissetungi heakskiidu järgi, sooritama teatud kuritegusid ka Eesti riikluse vastu. Järelikult on kõik Moskva patriarhaadi kanoonilises alluvuses olevad Eesti õigeusklikud ka potentsiaalsed kurjategijad. Mis veelgi hullem, selles armees-kirikus valitseb absoluutne alluvus. Kõik usklikud – nii reamehed kui ka piiskopid – järgivad tingimusteta komandöri käske. See on zombide, ajudeta või propaganda poolt ajupestud inimeste armee. Ja kõik need usklikud on homme, patriarhi esimesest sõnast, relvastatud kõigega, mida nad kaasa haarata suudavad, võimelised minema lahingusse Eesti Vabariigi vastu.

Sisuliselt on see vana vaenulik süüdistus, et inimesed moodustavad reeturite viienda kolonni. Neid ühendab mingi formaalne tunnus – rahvus, kodakondsus, keel, kultuur, antud juhul uskkond. Loomulikult kohaldatakse siin ühise vastutuse põhimõtet, mille all mõeldakse – nagu tänapäeval on moes öelda – indiviidi subjektiivsusest ilmajätmist.

Vasja Ivanov – ta ei ole tegelikult Vasja Ivanov, vaid indiviid, kellel on oma arusaamad heast ja kurjast. Ei, Vasja Ivanov on mingi kindla jõu zombistatud sõdur, kes tahab alati kurja. Tegelikult on ta selle jõu ori, veendumuste ori, mida talle muidugi edukalt väljastpoolt peale surutakse. Sellises maailmapildis on Vasja Ivanov ja temataolised kollektiivselt süüdi – ja kannavad kollektiivset vastutust. Nad kõik on potentsiaalsed rahva ja riigi vaenlased. Ja neil on ainult üks väljapääs: liikuda ühest armeest – kodakondsus, uskkond, rahvus – teise armeesse, kus komandör on meelestatud meie vastu sõbralikult ja jagab meie väärtusi.

Seejuures, nagu selgus, on täiesti ebaoluline, et MPEÕKi hierarhid ametlikult Kirilli positsiooni hukka mõistavad. On selge, miks see ei ole oluline: kui tegemist on zombide armeega, siis kuuletuvad nad Kirillile ikkagi. Ja ametlikku hukkamõistu ei saa usaldada – see on trikk, ei midagi muud. Kiriku päästab ainult täielik kanoonilise alluvuse muutmine. See tähendab: selleks, et ellu jääda, peab tuhandeaastase ajalooga kirik lõpetama iseendaks jäämise.

Minu arvates on selline maailmapilt vastuvõetamatu. Ja mulle ei meeldi väga, kui seda püütakse propageerida rõhudes hirmu Venemaa sissetungi ees Ukrainasse.

Kordan üle, et Eesti prominentsete inimeste kõnedes ja arvamustes olen mina – ja vist kõik teisedki – sellega harjunud, kuigi mulle tundub endiselt metsikuna see, et me siin seda iseenesestmõistetavaks peame. See on Vanas Euroopas lihtsalt võimatu, uskuge mind.

Aga kui siseminister, juhindudes sellisest filosoofiast ja rikkudes punktide kaupa põhiseadust, üritab vägivaldselt üle saja tuhande inimese teise kanoonilise alluvusse üle viia – see on kahekordselt vastuvõetamatu. Kui vihjatakse, et Moskva

patriarhaadi õigeusklikud ei saa Läänemetsa idee kohaselt iseseisvalt mõelda ja hinnata patriarh Kirilli sõnu. Kui neile keelatakse kodanikuõigus südametunnistusevabadusele nende väidetavate veendumuste tõttu, mis tegelikult lihtsalt omistatakse neile.

Nii et minu jaoks on see, jah, lugu kirikust, kuid ka millestki veel suuremast kui kirik: ühiskonna, milles me kõik elame, põhialustest. Ma ei taha, et need alused muutuksid nii, nagu meie siseminister soovib. Ja veel – ma näen selle Eesti venelaste loo jätkumist ja süvenemist. Mõne poliitiku silmis on need inimesed „mitte sellised“, ükskõik mida nad teevad. Nii et kohalikud venelased saavad Eesti ühiskonna täisväärtuslikeks liikmeteks, nagu mõned poliitikud arvavad, ainult siis, kui nad loobuvad kõigest, mis neid „mitte sellisteks“ teeb. Kaasa arvatud oma uskkonnast.

Ma võitlesin sellise maailmavaate ja poliitika vastu, kui olin ajakirjanik, ja ma võitlen selle vastu ka täna. Just seepärast soovin kirikule, et ta selles võitluses vastu peaks.